

K PROBLEMATIKE BYZANTSKÝCH IMPORTOV NA ÚZEMÍ VEĽKEJ MORAVY V 9. STOROČÍ¹

On the Matter of Imported Artefacts from the Byzantine Empire on Territory of Great Moravia in the 9th Century

Peter Ivanič

DOI: 10.17846/CL.2016.9.1.3-10

Abstract: IVANIČ, Peter. *On the Matter of Imported Artefacts from the Byzantine Empire on Territory of Great Moravia in the 9th Century.* Contacts between the Byzantine Empire and the territory of Great Moravia started already in the 6th century. A large amount of evidence refers to an influence of Byzantium on sacral architecture, literature and material culture of the 9th century Great Moravia. The main goal of the article is to elaborate on the connection of Byzantium and Great Moravia using the evidence of archaeological findings in the present day Czech Republic and Slovakia (e. g. silk, ceramics, pectoral crosses, coins, jewellery, etc.). As the research has shown, only a few objects were directly made in the Byzantine Empire. Peripheral areas of the Byzantine cultural sphere (e. g. Dalmatia, Istria) had a considerable influence on the territory of Great Moravia, more than Byzantium itself.

Keywords: *Byzantium, Great Moravia, history, archaeology*

Abstrakt: IVANIČ, Peter. *K problematike byzantských importov na území Veľkej Moravy v 9. storočí.* Kontakt medzi Byzanciou a územím Veľkej Moravy je doložený od 6. storočia. V 9. storočí sa poukazuje na vplyv Byzancie na veľkomoravskú architektúru, literatúru a materiálnu kultúru. Viacerí autori uvádzajú kontakty Byzancie a Veľkej Moravy na základe archeologických nálezov na území dnešnej Českej a Slovenskej republiky (hodváb, keramika, krížiky, mince, šperky atď.), avšak iba málo exemplárov má svoj pôvod v Byzancii. Z doterajších analýz vyplýva, že skúmané územie nebolo pod priamym vplyvom centrálnej časti Byzantskej ríše, ale predovšetkým tu pôsobili skôr okrajové oblasti byzantskej kultúrnej sféry.

Kľúčové slová: *Byzancia, Veľká Morava, história, archeológia*

Rozhodujúcimi politickými mocnosťami v ranom stredoveku boli v Európe Franská a Byzantská ríša. Na pomedzí ich sfér vplyvu v strednej Európe, na území dnešného Slovenska a Moravy, sa postupne od druhej polovice 8. storočia vytvorili dve kniežatstvá, pre ktoré sa v historiografii uplatnilo pomenovanie Moravské a Nitrianske. Okolo roku 830 došlo k vyostreniu vzťahov medzi nimi. Z diela *Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum* sa dozvedáme, že moravské knieža Mojmír I. vyhnal nitrianske knieža Pribinu cez Dunaj k Ratbodovi (832/833 – 854), správcovi Východnej marky Franskej ríše. Keďže sa presný dátum udalosti nespomína, v minulosti sa oň viedli medzi bádatelmi spory. V súčasnosti sa ako najpravdepodobnejší dátum uvádza rok 833.

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0468/15 *Severná časť Karpatskej kotliny na prelome antiky a stredoveku ako miesto zmien iniciovaných zvonka i zvnútra* a VEGA č. 1/0039/14 *Témy byzantskej filozofie a ich reflexie na Slovensku.*

Anexiou Nitrianska vznikol politický útvar, ktorý sa v historiografii označuje ako Veľká Morava.² K problematike Veľkej Moravy sa predovšetkým za posledných sto rokov venovala značná pozornosť a vzniklo veľké množstvo monografií a štúdií. Jednou z diskutovaných tém bol aj vzťah Veľkej Moravy s Byzanciou.³

Svedectvo o vzájomných kontaktoch dokladajú aj archeologické nálezy. Cez územie Veľkej Moravy prechádzalo niekoľko dôležitých medzinárodných obchodných komunikácií. Obchod sa uskutočňoval na domácej alebo medzinárodnej úrovni. Zahraničný obchod prebiehal len na centrálnych hradiskách. O trhu Moravanov je zmienka v tzv. Raffelstettenskej colnej tarife z roku 904. Arabský spisovateľ Ibn Rosta sa zmiňuje o tom, že vo Svätoplukovom sídelnom meste sa koná trh každý mesiac počas troch dní. Čo sa týka diaľkového obchodu, možno predpokladať, že na Veľkú Moravu smeroval tovar z rôznych oblastí.⁴ Jednou z nich bolo aj územie Byzancie. S touto oblasťou sú doložené kontakty ešte z obdobia pred vznikom Veľkej Moravy.⁵ Po úpadku Avarskeho kaganátu na konci 8. storočia však došlo k ich útlmu. K oživeniu došlo až v 9. storočí vďaka konsolidácii vnútropolitických pomerov v Byzancii a vzniku Veľkej Moravy ako dôležitej mocnosti v stredoeurópskom priestore. Ďalším dôležitým faktorom bola už misia sv. Cyrila a Metoda. Práve kvôli pôsobeniu solúnskych bratov sa v minulosti zastával názor o významnom vplyve Byzancie na kultúrny vývoj oblasti Čiech, Moravy a Slovenska v období existencie Veľkej Moravy. Viaceré artefakty datované do obdobia Veľkej Moravy sa automaticky považovali za priamy import z územia Byzancie. Evidentné to bolo napríklad v prípade nálezov honosných šperkov

² IVANIČ, Peter. *Západní Slovania v ranom stredoveku. História – kultúra – hospodárstvo – náboženstvo*. Nitra 2011, s. 48.

³ AVENARIUS, Alexander. *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí (k problému recepcie a transformácie)*. Bratislava 1992. IVANIČ, Peter. Vplyv Byzancie na oblasť Čiech, Moravy a Slovenska v materiálnej kultúre 9. storočia. In *Synergie : revue pro byzantologii a filosofii*, roč. 5, 2009, č. 2, s. 27-36. PROFANTOVÁ, Naďa. Nálezy byzantského pôvodu z 6. – 10. storočí v Čechách a na Moravě. In *Byzantská kultúra a Slovensko. Zborník SNM – Archeológia Supplementum 2*. Bratislava 2007, s. 51-65. ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana. Architektúra Veľkej Moravy v európskom kontexte. In *Veľká Morava medzi Východom a Západem. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 17*. Brno 2001, s. 397-406. ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana. Die Beziehungen zwischen Byzanz und dem mittleren Donauraum im 7. – 10. Jahrhundert. In *Trade, journeys, inter- and intracultural communication in East and West (up to 1250)*. Bratislava 2006, s. 202-216. TUREK, Rudolf. K problému stop cyrilometodějské misie ve hmotné kultúre Veľkej Moravy. In *Slavia*, roč. 38, 1969, č. 4, s. 616-626. VAVŘÍNEK, Vladimír – ZÁSTĚROVÁ, Bohuslava. Byzantium's role in the formation of Great Moravian culture. In *Byzantinoslavica*, roč. 42, 1982, s.161-188. ZOZULAK, Ján. Gregory of Nazianzu: Letters in verse. In *Filozofia*, roč. 70, 2015, č. 2, s. 156-158. ZOZULAK, Ján. Historical milestones of Byzantine Philosophy. In *Filozofia*, roč. 70, 2015, č. 9, s. 785-787. ZOZULAK, Ján. The Study of Byzantine Philosophy and Its Expansion in Great Moravia. The 1150th Anniversary of the Mission of Saints Constantine (Cyril) and Methodius. In *Filozofia*, roč. 68, 2013, č. 9, s. 790-799.

⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. „Trh Moravanů“ – ústřední trh staré Moravy. In *Československý časopis historický*, roč. 21, 1973, č. 6, s. 869-894.

⁵ GARAM, Éva. *Funde byzantinischer Herkunft in der Avarzeit vom Ende des 6. bis zum Ende 7. Jahrhunderts*. Mon. Avarorum Arch. Vol. 5. Budapest 2001. TURČAN, Vladimír. Predmety byzantského pôvodu z 5. – 8. storočia v archeologických nálezoch na Slovensku. In *Byzantinoslovaca I*. Bratislava: 2006, s. 86-96. ZÁBOJNÍK, Jozef. K problematike predmetov „byzantského pôvodu“ z nálezísk avarskeho kaganátu na Slovensku. In *Byzantská kultúra a Slovensko. Zborník SNM – Archeológia Supplementum 2*. Bratislava 2007, s. 13-32.

z drahých kovov.⁶ Vďaka rozsiahlym archeologickým systematickým výskumom, ktoré sa rozbehli po roku 1945, došlo k výraznej korekcii zaužívaných stanovísk.

Najnovšie vedecké poznatky môžu len v niekoľkých prípadoch poukázať na predmety, u ktorých možno uvažovať, že pochádzajú z územia Byzancie. Medzi ne patria napríklad mince. V Raffelstettenskej colnej tarife sa uvádzajú viaceré platobné jednotky: libra, solidus, tremisa, saiga, scotus, massiola a denár. To svedčí, že v Podunajsku sa v obchode používal karolínsky a byzantský menový systém. V Zákone sudnyj ljudem sa zmieňujú byzantské jednotky. Český numizmatik Jiří Sejbal predpokladal, že Veľká Morava organizovala výmenu na základe byzantského menového systému, ktorého základnou jednotkou bol byzantská libra (327g), ale uplatnil sa aj vplyv denárových mincových jednotiek.⁷ Z územia Veľkej Moravy napriek dlhoročným systematickým výskumom centrálnych hradísk pochádza len niekoľko exemplárov byzantských mincí. Nízky počet nálezov byzantských mincí z 8. a 9. storočia je však typický pre celú Európu. Pokles výskytu byzantských mincí v strednej Európe niektorí bádatelia dávajú do súvisu s porážkou Avarov pri Konštantínopole v roku 626, keď Byzancia nemusela odvádzať tribút. Byzanciu oslabili tiež vojny s Arabmi, Frankami, Slovanmi a Bulharmi. Tieto spôsobili predovšetkým na Balkáne úpadok miest ako centier medzinárodného obchodu.⁸ Treba však tiež zmieniť, že aj iné razby sa vyskytujú napriek rozsiahlym archeologickým výskumom iba v niekoľkých exemplároch.⁹ Najznámejší exemplár je minca Michala III. (842 – 867) nájdená v mužskom hrobe v Mikulčiciach, ktorá bola vyrazená v Konštantínopole v rokoch 856 – 866. Jej váha je 4,462 g a priemer 21,3 mm. Laboratórna analýza preukázala, že minca bola vyrobená z rýdzeho zlata.¹⁰ Z Moravy pochádza aj zlatý solidus cisára Theofila (829 – 842) vyrazený v Konštantínopole v rokoch 830/831 – 840. Ide o ojedinelý nález z hradiska na hore sv. Klimenta pri Osvätimanoch, ktorý by mohol taktiež pochádzať z hrobu.¹¹ Vilém Hrubý uviedol, že zo Starého Města z polohy Na Špitáľkach pochádza medená minca Lea VI. (886 – 911).¹² Z okolia Starého Města by mal pochádzať solidus cisára Theofila, ktorý sa má nachádzať v súkromnej zbierke.¹³ Jan Eisner uvádza v diele *Slovensko v pravěku* starší nález mincí Basila I. a Konstantina (867 – 886) z okolia Stredy nad Bodrogom, ale ich zaradenie do obdobia existencie Veľkej Moravy je otázne.¹⁴

O kontaktoch Veľkej Moravy s Byzanciou môžu svedčiť aj ojedinelé nálezy zvyškov hodvábanej tkaniny, ktoré sa podarilo doložiť v niekoľkých hrobách. Ide o lokality s centrálnym postavením

⁶ EISNER, Jan. K dějinám našeho hradištního šperku. In *Časopis národního musea*, roč. 116, 1947, č. 2, s. 142-162. NIEDERLE, Lubor. *Příspěvky k vývoji byzantských špěrků ze IV.–X. století*. Praha 1930, s. 126-150.

⁷ SEJBAL, Jiří. Základy středověkého mincovnictví v období Velké Moravy. In *Slovenská numizmatika 10*. Bratislava 1989, s. 66-68.

⁸ FIALA, Anton. Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie). In *Slovenská numizmatika 10*. Bratislava 1989, s. 61. HUNKA, Ján – BUDAJ, Marek. Výnimočný nález byzantskej mince zo Svätého Jura. In *Zborník Slovenského národného múzea 96. Archeológia 15*. Bratislava 2005, s. 65, 66.

⁹ SEJBAL, Základy středověkého, s. 67, 68.

¹⁰ POULÍK, Josef. *Sídlo a pevnost knížat velkomoravských*. Praha 1975, s. 86. KAVÁNOVÁ, Blanka – ŠMERDA, Jan. Zlatý solidus Michala III. z hrobu 480 u baziliky v Mikulčicích. In *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*. Praha 2010, s. 152.

¹¹ PROFANTOVÁ, Naďa. Byzantine coins from the 9th – 10 century from the Czech Republic. In WOŁOSZYN, Marcin (ed.). *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th century. Proceedings from the conference organised by Polish Academy of Arts and Sciences and Institute of Archaeology University of Reszów under the patronage of Union Académique Internationale*. (Moravia Magna. Seria Polona, 3). Kraków 2009, s. 582.

¹² PROFANTOVÁ, Byzantine coins, s. 583.

¹³ KAVÁNOVÁ – ŠMERDA, Zlatý solidus, s. 152.

¹⁴ EISNER, Jan. *Slovensko v pravěku*. Bratislava 1933, s. 256.

ako Břeclav-Pohansko, Mikulčice, Staré Město-Na Valách.¹⁵ Na území dnešného Slovenska sa hodvábna tkanina datovaná do 9. storočia našla v mohylovom hrobe v Skalici.¹⁶ Hodváb bol znakom prosperity a moci. Byzancia sa medzi 7. a 11. storočím stala najväčším centrom výroby hodvábu a do roku 900 platil zákaz vývozu hodvábu do iných krajín. Hodvábne tkaniny z tohto obdobia boli importované pravdepodobne z Byzancie a svedčia o existencii bohatej vyššej spoločenskej vrstvy.¹⁷ Pre 9. storočie sa predpokladá, že hodvábna tkanina druhotriednej tkaniny sa dostala aj do verejného predaja.¹⁸ No v prípade nálezov z územia Veľkej Moravy sa možno prikloniť k názoru, že sa sem jednotlivé exempláre dostali formou daru.¹⁹ V súvislosti s hodvábnu tkaninou sa poukazuje na byzantský pôvod niektorých šperkov, ktoré sa našli v hroboch s touto luxusnou tkaninou. Z hrobu č. 68/48 na lokalite Staré Město-Na Valách by to mohla byť pozlátená terčovitá spona a z hrobu č. 580 v Mikulčiciach gombík.²⁰ Archeológ Luděk Galuška za import z oblasti Byzancie považuje tiež zlaté gombíky s vertikálnym rebrovaným a hladkým povrchom. Pochádzajú z hrobov z interiéru v kostole v Uherskom Hradišti-Sadech, z dvoch hrobov zo Starého Města a jeden z Mikulčíc.²¹ Otázný je pôvod náušnic s pravými perlami z Uherského Hradišta-Sadov (H209/59) a z hrobu č. 103/50 Starého Města-Na Valách.²²

Medzi šperkami zaujíma špecifické miesto zlaté kovanie opasku (prívesok?) so sklenenou imitáciou almandina a s pravými perlami, ktoré sa našlo v rozrušenom hrobe pri mikulčickej bazilike. Zistilo sa, že napodobnenina almandina je zložená z dvoch častí, medzi ktorými boli zvyšky hmoty. Niekedy sa uvádza, že táto hmota v dutine mohla byť považovaná za „Kristovu krv“. Josef Poulík tvrdil, že je to výrobok domácich mikulčických zlatníckych dielní, ktoré napodobnili honosnú predlohu.²³ Na druhej strane Ján Dekan označil tento artikel za skutočný byzantský import.²⁴ K tomuto sa prikláňa aj Luděk Galuška.²⁵ Na cudzí pôvod predmetu poukázala tiež analýza kovu.²⁶

Okrem mincí, hodvábu a šperkov sa do súvisu s prostredím Byzancie dáva iba niekoľko ojedinelých predmetov. Na území Veľkej Moravy sa pomerne často vyskytujú v archeologickom inventári krížiky a kaptorgy ako symbol kresťanstva. Iba jeden exemplár sa však spája s Byzanciou. Ide o olovený krížik z Uherského Hradišta-Sadov, na ktorom je grécky nápis Ι(ΗΣΟΥ)Σ Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ ΦΩΣ ΖΩΗ Ν(ΙΚ)Η. V preklade do slovenského jazyka text znie SVETLO JEŽIŠ KRISTUS ŽIVOT ZVÍŤAZÍ. Na rube je zobrazený ukrižovaný Kristus a nad jeho hlavou je ruka. Nález pochádza z veľkomoravského sídliska z chaty II. Medzi inými nálezmi z tohto objektu boli aj dva železné stily.²⁷ Luděk Galuška existenciu tohto sídliska dotoval do 2. polovice 9. storočia a krížik pova-

¹⁵ BŘEZINOVÁ, Helena. Doklady textilní výroby v 6. – 12. století na území Čech, Moravy a Slovenska. In *Památky archeologické*, roč. 88, 1997, č. 2, s. 152, 153, 160, 161.

¹⁶ BŘEZINOVÁ, Doklady textilní, s. 157. CHARVÁT, Petr. On Slavs, Silk and the Early State: The town of Čáslav in the Pristine Middle Ages. In *Památky archeologické*, roč. 85, 1994, č. 1, s. 114.

¹⁷ KOSTELNÍKOVÁ, Marie. *Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě*. Praha 1973, s. 47.

¹⁸ YILMAZ, S. (2015): Silk and Byzantium. From 4th to 11th Century. Internetový zdroj: <https://www.academia.edu/4817801/Silk_and_Byzantium >

¹⁹ BŘEZINOVÁ, Doklady textilní, s. 126.

²⁰ PROFANTOVÁ, *Nálezy byzantského*, s. 58.

²¹ GALUŠKA, Luděk. *Slované – doteky předků: O životě na Moravě 6. – 10. století*. Brno 2004, s. 110.

²² PROFANTOVÁ, *Nálezy byzantského*, s. 58.

²³ POULÍK, *Mikulčice. Sídlí*, s.85-86.

²⁴ DEKAN, Ján. *Velká Morava. Doba a umění*. Bratislava 1976, s. 171.

²⁵ GALUŠKA, *Slované – doteky*, s. 110.

²⁶ PROFANTOVÁ, Naďa – FRÁNA, Jaroslav. Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku v Čechách a na Moravě. In *Archeologické rozhledy*, roč. 55, 2003, č. 1, s. 47-58.

²⁷ GALUŠKA, Luděk. *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské*. Brno 1996, s. 112.

žoval za priamy doklad byzantskej misijnej činnosti.²⁸ V súčasnosti sa uvažuje aj nad možnosťou domáceho pôvodu, ktorý bol ovplyvnený byzantským vzorom. Za jeho vlastníka sa považuje osoba, ktorá pôsobila na Veľkej Morave ako súčasť byzantskej misie solúnskych bratov.²⁹ Petr Balcárek sa zaoberal jeho ikonografickým a ikonologickým rozborom, pričom poukázal na skutočnosť, že ide o krstný amulet.³⁰ Znáмым nálezom zo Slovenska, ktorý sa zvykne spájať s byzantskou misiou sv. Cyrila a Metoda, je náhodne objavená slonovinová pyxida z Čiernych Kľačian. Významní slovenskí archeológovia Titus Kolník a Ladislav Veliačik na základe analýzy ikonografie a porovnaním s podobnými nálezmi predpokladali, že bola vyrobená pravdepodobne v Ríme v prvej polovici 4. storočia zrejme pri príležitosti založenia Nového Ríma (Konštantínopola) cisárom Konštantínom I. Zobrazená scéna bola interpretovaná ako výjav z legendy o založení Ríma. Zároveň uvedení autori hypoteticky uviedli, že ju na územie Veľkej Moravy priniesli sv. Konštantín-Cyryl a Metod. Na tomto mieste treba poznamenať, že nálezové okolnosti sú nejasné. Autori pri interpretácii vychádzali z predpokladu, že fragmenty pyxidy pochádzali zrejme z narušeného slovanského hrobu.³¹ Titus Kolník a Ladislav Veliačik uviedli vo svojom príspevku aj inú, menej známu hypotézu. Táto vychádzala z predpokladu, že po dobytí Konštantínopola vojskami štvrtej križiackej výpravy v roku 1204 a následnom vylúpení mesta, sa mohla pyxida dostať do vlastníctva nitrianskeho biskupstva. Následne počas nepokojných období v dejinách uhorského kráľovstva bola zakopaná do zeme v okolí Zlatých Moraviec. Túto teóriu považovali za menej pravdepodobnú, pretože by sa o vlastníctve pyxidy nitrianskym arcibiskupstvom v 13. storočí mali zachovať dokumenty.³² Na tomto mieste treba poznamenať, že písomné pramene pre územie dnešného Slovenska sa dochovali z obdobia pred prvou polovicou 13. storočia iba fragmentálne. Obidve prezentované hypotézy treba preto brať s veľkou rezervou. Zo slovenských bádateľov podal iný výklad výzdoby na pyxide Martin Vančo. Podľa jeho názoru je tu zobrazený príbeh Požehnanie Jáka Izákom zo Starého Zákona. Figurálne motívy svojím štýlom zobrazenia poukazujú podľa jeho mienky na skutočnosť, že ide o výrobok ranobyzantského umenia zo 6. storočia. Uvažuje, že pyxida bola zhotovená v egyptsko-kopotskej dielni na spracovávanie slonoviny a zrejme bola súčasťou pokladnice byzantského cisára. Na základe písomných prameňov sa taktiež domnieva, že pyxida bola dovezená na Veľkú Moravu prostredníctvom cyrilo-metodskej misie ako schránka na relikvie sv. Klimenta.³³

Na veľkomoravských lokalitách sa objavuje keramika antických tvarov. Úvahy o jej pôvode a časovom zaradení boli rôznorodé. V minulosti niektorí bádatelia považovali Byzanciu za krajinu pôvodu tejto keramiky. Tento názor spochybnil až nález hrnčiarskej pece z roku 1963 v Uherskom Hradišti-Sadoch, ktorá obsahovala fragmenty tohto typu nádob. V tomto objekte bola zistená aj strešná krytina z rovnakého materiálu. Vilém Hrubý pri interpretácii nálezov keramiky antických tvarov predpokladal prítomnosť cudzích hrnčiarov, ktorí prišli s byzantskou misiou. Objekt hrnčiarskej pece dotal do druhej polovice 9. storočia.³⁴ Slovenský archeológ Eduard Krekovič

GALUŠKA, *Slované – doteky*, s. 127.

²⁸ GALUŠKA, *Uherské Hradiště-Sady*, s. 112-114.

²⁹ *Cyryl a Metoděj – doba, život, dílo/ Cyril and Methodius – Their Era, Lives, and Work*. Brno 2013, s. 173.

³⁰ BALCÁREK, Petr. IC XC-NI KA. Křížek ze Sadů – příspěvek k interpretaci. In *Byzantinoslovaca I*. Bratislava 2006, 40-49.

³¹ KOLNÍK, Titus – VELIAČIK, Ladislav. Neskoroantická pyxida z Čiernych Kľačian. In *Slovenská archeológia*, roč. 31, 1983, č. 1, 17-84.

³² KOLNÍK – VELIAČIK, Neskoroantická pyxida, s. 66, pozn. 16.

³³ VANČO, Martin. Ivory Pyxis from Čierne Kľačany and the Problem of its Provenance. In *Journeys, inter- and intracultural communication in East and West (up to 1250)*. Bratislava 2006, s.78-94.

³⁴ HRUBÝ, Vilém. Keramika antických tvarů v době velkomoravské. In *Časopis moravského musea. Vědy společenské*, roč. 50, 1965, s. 37-60.

sPOCHYBNIL používanie pece na výrobu tejto keramiky. Uvažuje skôr, že po zániku pôvodnej funkcie mohol objekt slúžiť ako odpadová jama. Ďalej sa domnieva, že uvedená keramika sa vyrábala na území Veľkej Moravy. Jej zhotovovateľmi mohli byť byzantskí remeselníci, ktorí prišli s misiou solúnskych bratov. Vo svojom príspevku uviedol aj niekoľko analógií z územia Byzancie a Balkánu. Predpokladá, že táto keramika sa vyrábala na Veľkej Morave len niekoľko rokov.³⁵ Nálezy z veľkomoravských pohrebísk na území Slovenska spracoval archeológ Milan Hanuliak. Celkove zistil 13 nádob rôznych tvarov a vyčlenil na základe výskytu niektorých spoločných znakov päť skupín. Dva exempláre z Nitry-Chrenovej a Bratislavy-Starého Mesta označil na základe materiálu a tvaru za napodobneniny antickej proveniencie, ktoré boli vyhotovené vo veľkomoravskom prostredí domácimi výrobcami. Okrem nálezu z Veľkého Grobu nádoby pochádzali z mladšieho úseku veľkomoravského obdobia. Milan Hanuliak uvádza vzhľadom na nízky počet nálezov, že nádoby neboli používané pri každodennej činnosti.³⁶ V súčasnosti sa len u dvoch nálezov keramiky uvažuje nad dovozom z územia Byzancie. Podľa Galušku pochádza z Byzancie časť byzantskej amfory z Mikulčíc, v ktorej sa pravdepodobne prepravovalo víno.³⁷ V hrobe 309/49 pri kostole v Starom Meste sa v polohe Na Valách našla kruhová čutora s dvoma postrannými ušami umiestnenými pri výlevke, ktorá pochádza z druhej polovice 9. storočia. Pôvodne bola umiestnená v drevenej schránke, ktorá bola obitá kovom. Svedčia o tom fragmenty dreva a pozlátených medených pásov. Vzhľadom na tvar a prevedenie sa hľadá pôvod v prostredí Byzantskej ríše, kde podobné čutory nosili jazdci.³⁸

Zaujímavým fenoménom medzi archeologickými predmetmi sú úlomky skiel, ktoré sa dochovali iba v niekoľkých exemplároch. Možno ich považovať za priamy doklad o existencii diaľkového obchodu. S obdobím existencie Veľkej Moravy sa spájajú nálezy z Bojnej, Břeclavi-Pohanska, Kolína, Mikulčíc, Nejdeku-Pohanska, Olomouca a Uherského Hradišťa-Sadov. Ide o fragmenty rôznych typov nádob, lampičiek, okenných skiel a mozaiky. S Byzanciou možno spájať úlomky sklenených lampičiek, ktoré sa zistili pri archeologickom výskume v Uherskom Hradišti-Sadoch. Hypoteticky sa predpokladá, že na Moravu sa mohli dostať ako súčasť osobného majetku niektorého člena byzantskej misie. Takéto lampičky sú typické pre oblasť východného a stredného Stredomoria, kde je ich výskyt datovaný od neskorého 4. storočia až do 9. storočia. Podobné nálezy sa severne od Álp objavujú zriedkavo. V prípade týchto lampičiek sa uvažuje, že mohli byť využívané pri liturgických obradoch. Aj v prípade ďalších úlomkov okenných skiel a nádob sa predpokladá pôvod vo východnom Stredomorí. Uvedené fragmenty skiel boli objavené na viacerých miestach areálu. Pochádzajú z deštrukčných vrstiev stavieb, z výplní objektov, ako aj hrobových jám. Majú nazelenastú, modrú alebo červenú farbu.³⁹

Zriedkavým nálezom sú stredomorské mušle, ktoré mohli byť súčasťou náhrdelníkov. Naďa Profantová ako príklad uvádza exempláre ostranky jadranskej (*bolinus brandaris*) z hrobu 209/59 z Uherského Hradišťa-Sadov, z hrobu 95 z Uherského Hradišťa-Horných Kotvovicích a zo sídliska v Ostrožnej Novej Vsi.⁴⁰

³⁵ KREKOVIČ, Eduard. Keramika tzv. antických tvarov. In *Byzantská kultúra a Slovensko. Zborník SNM – Archeológia Supplementum 2*. Bratislava 2007, s. 115-120.

³⁶ HANULIAK, Milan. Netradičné formy nádob z veľkomoravských pohrebiskových lokalít. In *Študijné Zvesti Archeologického ústavu SAV 38*. Nitra 2005, s. 71-77.

³⁷ GALUŠKA, *Slované – doteky*, s. 110.

³⁸ *Cyril a Metoděj*, s. 151.

³⁹ GALUŠKA, Luděk – MACHÁČEK, Jiří – PIETA Karol – SEDLÁČKOVÁ, Hedvika. The glass of Great Moravia : vessel and window glass, and small objects. In *Journal of Glass Studies*, roč. 54, 2012, č. 1, s. 85-92.

⁴⁰ PROFANTOVÁ, Nálezy byzantského, s. 58.

Na záver možno konštatovať, že v staršej odbornej literatúre sa vyzdvihoval vplyv Byzancie na kultúrny vývoj oblasti Čiech, Moravy a Slovenska v období Veľkej Moravy. Poukazovalo sa pritom na pôsobenie byzantskej misie Cyrila a Metoda. Nepochybniteľné je to v oblasti christianizácie a rozvoji slovanského písomníctva. Iná situácia je pri interpretácii archeologických nálezov. V minulosti sa niektoré predmety považovali za priamy import z územia Byzancie, no v súčasnosti sa len v niekoľkých prípadoch dá uvažovať ako o exemplároch pochádzajúcich z Byzancie. Pri niektorých druhoch materiálnej kultúry (šperk, keramika) sa skôr poukazuje na byzantský vplyv, pričom sa zdôrazňuje, že tieto predmety vyrábali domáci remeselníci. Z doterajších analýz vyplýva, že skúmané územie nebolo pod priamym vplyvom centrálnej časti Byzantskej ríše, ale predovšetkým tu pôsobili skôr okrajové oblasti byzantskej kultúrnej sféry (dalmátsko-istrijská alebo severoitalská), ktoré si uchovávali klasické antické tradície.⁴¹ Nálezy, u ktorých možno uvažovať, že pochádzali z prostredia Byzancie, sa na územie Veľkej Moravy dostali rôznymi spôsobmi. Mohlo ísť o osobný majetok jedinca, ktorý si predmet priniesol so sebou. Vo väčšine prípadov sa dá skôr predpokladať, že išlo o dar alebo obchod. Len v hypotetickej rovine zostávajú interpretácie, ktoré niektoré nálezy spájajú priamo s pôsobením misie sv. Konštantína-Cyrila a Metoda. Po páde Veľkej Moravy na začiatku 10. storočia sa neprerušili kontakty s Byzantskou ríšou. Z 11. a 12. storočia je napríklad z územia Uhorského kráľovstva viacero dôkazov o ich pretrvávajú.⁴² V odbornej literatúre je spomínaný predovšetkým nález tzv. Monomachovej koruny z Ivanky pri Nitre. Ide o byzantské emaily, ktoré vznikli v Konštantínopole na konci 10. a v prvej polovici 11. storočia.⁴³ Byzantský vplyv sa hľadá vo freskovej výzdobe kostola v Kostolanoch pod Tríbečom⁴⁴ a aj pri ďalších sakrálnych stavbách⁴⁵, ktoré vznikli počas existencie Uhorského kráľovstva.

SUMMARY: ON THE MATTER OF IMPORTED ARTEFACTS FROM THE BYZANTINE EMPIRE ON THE TERRITORY OF GREAT MORAVIA IN THE 9th CENTURY. The earlier scientific studies highlighted the Byzantine influence on the cultural development in regions of Bohemia, Moravia and Slovakia during the period of Great Moravia. In this regard, the importance of missionary saints Constantine and Methodius was emphasized. Their contributions to Christianization and development of Slavonic writing cannot be questioned. The situation is different, however, in dealing with the interpretation of the archaeological findings from this era. In the past, some artefacts were considered as directly imported from the Byzantine Empire. However, currently only a few of them can be considered exemplars of the Byzantine import. One of these items is a small leaden cross found in Uherské Hradiště – Sady, bearing Greek inscription I(ΗΣΟΥ)Σ Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ ΦΩΣ ΖΩΗ Ν(ΙΚ)Η. Byzantine coins found in Mikulčice, Staré Město, Osvětimany and near Streda nad Bodrogom originate in the territories of present-day Czech Republic and Slovak Republic. Rare findings of remains of silk fabric in burial sites in Břeclav – Pohansko, Mikulčice, Skalica and Staré Město – Na Valách provide an evidence of contact between Great Moravia and Byzantine Empire. In relation to silk fabric, Byzantine origin of several jewellery items, found along with this luxurious fabric, is implied. Two of the items with possible Byzantine origin are the gilded discoidal brooch from the grave no. 68/48 in Staré Město – Na Valách and button from the grave no. 580 in Mikulčice. Archaeologist Luděk Galuška considers

⁴¹ AVENARIUS, *Byzantská kultúra*, s. 74, 75. ŠTEFANOVIČOVÁ, *Die Beziehungen*, s. 202-216.

⁴² AVENARIUS, *Byzantská kultúra*, s. 113-132.

⁴³ MEŠKO, Marek. Boli byzantské emailové platničky z Ivanky pri Nitre súčasťou koruny? In *Slovensko a európsky juhovýchod*. Bratislava 1999, s. 402-414.

⁴⁴ AVENARIUS, *Byzantská kultúra*, s. 130.

⁴⁵ ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. Odkaz Byzancie v povelkomoravskom umení Slovenska. In *Slovensko a európsky juhovýchod*. Bratislava 1999, s. 126-151.

golden buttons with vertical ribbing and smooth surface found in graves in church interior in Uherské Hradiště-Sady, in two graves in Staré Město and one in Mikulčice as imported from Byzantine Empire. The origin of earrings with natural pearls found in Uherské Hradiště-Sady (H209/59) and earrings from grave no. 103/50 in Staré Město – Na Valách is uncertain. A certainly foreign origin can be attributed to the golden ironwork of belt (or possibly a pendant) with glass imitation of almandine found in Mikulčice. Part of Byzantine amphora found in Mikulčice and a round canteen found in grave no. 309/49 near the church in Staré Město – Na Valách is also of Byzantine origin. There is a hypothesis that fragments of glass lamps found in Uherské Hradiště-Sady were brought to Moravia as a part of personal possessions of a Byzantine missionary. These lamps are typical for western and eastern Mediterranean region, where they appeared from late 4th century to 9th century CE. Very rare are finds of shells from the Mediterranean, possibly parts of necklaces. The finds possibly originating in the Byzantine Empire were brought to territory of Great Moravia in various ways. They could have been among personal possessions of an individual who brought them with him. In most cases, however, it can be assumed that these items were rather a gift or sold goods. The interpretations which directly connect some of these findings to the mission of saints Constantine and Methodius are still considered purely hypothetical. Several kinds of material culture (jewellery, pottery) more likely suggest just a Byzantine influence, while emphasizing the fact that these artefacts were made by native craftsmen. Research hitherto conducted shows that the observed territory was not under direct influence of the central Byzantine Empire, but rather under the influence of peripheral parts of Byzantine cultural sphere (Dalmatian-Istrian or historical north Italian regions), which retained the classic antique traditions. The contacts of this territory with the Byzantine Empire were not broken after the fall of Great Moravia in the early 10th century. There is a large body of evidence from 11th and 12th centuries CE of preserved relationships between Hungarian Kingdom and the Byzantine Empire.

doc. PhDr. Peter Ivanič, PhD.

Constantine the Philosopher University in Nitra

Faculty of Arts

Institute for Research of Constantine and Methodius' Cultural Heritage

Štefánikova 67

949 74 Nitra

Slovakia

pivanic@ukf.sk